

Azerbaijani Journal of Economics and Social Studies

Azərbaycanın İqtisadi və Sosial Araşdırmalar Jurnahı

Sayı/Number 3, 2015

www.azjess.com

TURİZMİN İNKİŞAFI: DÜNYA PRAKTİKASI VƏ AZƏRBAYCAN REALLIQLARI

i.ü.f.d., dos. A.A.Hüseyn

AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, şöbə müdiri

E-mail: aahuseyn@gmail.com

Xülasə

Turizm ölkənin sosial-iqtisadi və intensiv inkişafında əsas prioritet istiqamətlərdən biridir. Həmçinin, regionun iqtisadi inkişafında, yoxsulluq səviyyəsinin azaldılmasında, əhali köçlərinin, xüsusən ucqar kəndlərin boşalmasının qarşısının alınmasında və ölkə büdcəsinin vergi daxilolmalarının artmasında güclü bir alətdir. Məqalədə turizmin yaranması tarixi, beynəlxalq turizmin artım tempi, dünya iqtisadiyyatında turizmin inkişaf göstəriciləri təhlil olunmuş, ölkəmizdə turizm potensialından istifadə imkanları və bu sahədə mövcud problemlər tədqiq edilmişdir.

Açar sözlər: səyahət, turizm, ÜDM, məşğulluq, turizmdən gəlirlər, orta illik artım tempi.

Giriş

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişafının davamlı olması ölkənin bütün bölgələrinin mövcud potensialından səmərəli istifadə etməklə qeyri-neft sahələrinin inkişaf etdirilməsindən asılıdır. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının əhatə etdiyi dövr ərzində qeyri-neft sektoru üzrə ÜDM-in orta illik real artım tempinin 7 faizdən yüksək olması nəzərdə tutulur. Azərbaycan əhali gəlirlərinin yüksək, işsizlik səviyyəsinin minimum həddə, inkişaf etmiş insan kapitalına, mühafizə edilən sağlam ətraf mühitə və hər bir vətəndaşı üçün geniş imkanlara malik olan bir məkan olacaqdır. Konsepsiyada nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrası nəticəsində dövrün sonuna ölkədə adambaşına düşən ÜDM-in həcmi iki dəfə artaraq 13000 ABŞ dollarına çatacaqdır. Konsepsiyada qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün qeyri-neft sektoru olan turizmin inkişaf etdirilməsinin zərurəti ortaya çıxır. Belə ki, dünya bazarında neftin qiymətinin düşməsi də bu sahəyə olan tələbatın artdığını göstərir. Qeyd edək ki, Dünya Bankı da postneft dövründə ölkə iqtisadiyyatı üçün prioritet sahə kimi kənd təsərrüfatı, turizm və yüngül sənayenin inkişafını göstərmişdir. Şübhəsiz ki qarşıdakı illərdə turizmin inkişafı və turizm sektorunun ölkə iqtisadiyyatının aparıcı sahələrindən birinə çevrilməsi Azərbaycanda mühüm vəzifə olacaqdır.

1. Turizmin tarixinə qısa baxış

İnsanlar qədimdən indiyədək möhtəşəm binaları, sənət əsərlərini, unikal yerləri görmək, yeni dillər öyrənmək, digər ölkələrin mədəniyyətini bilmək, dünyagörüşlərini artırmaq, müalicə almaq, fərqli mətbəxlər dadmaq və s. üçün səyahət etmişlər.

İlk çağlardan etibarən insanlar müxtəlif səbəblərlə səyahət edirdilər. Səyahətlərinin əsas məqsədi yemək ehtiyaclarını ödəmək idi. İnsanlar bəslənmə, ticarət, dini və səhiyyə səbəblərindən davamlı yaşadıkları bölgələrdən başqa bölgələrə səyahətlər edirdilər [1, s.2]. Səyahətin tarixi e.ə. 4000-cü illərdə Şümlərlə birlikdə başlamışdır. İnsanlar eradan əvvəl 3000-cü illərdə Qədim Misirə məbəd və piramidaları görmək üçün gedirdilər. Bu gəzinti səbəbindən Qədim Misirdə bir çox qonaq evləri tapılmışdır. Turizm məqsədilə gəzintilər Qədim Yunanıstanda da təsadüf edilmişdir. E.Ə. 700-cü illərdə olimpiada oyunlarının başlaması Olimpiadaya baxmaq üçün çoxlu ziyarətçinin gəlməsini təmin etmişdir. Tarixdə turizm məqsədilə nəqliyyat sistemini inkişaf etdirənlər isə Romalılar olmuşdur. Romalılar inkişaf etdirdikləri bu quru yol nəqliyyat sistemi sayəsində gündə 120-150 km. məsafə qət edirdilər [2]. Hətta bu dövlətin ərazisində zənginlər üçün **Baiea** adlı sahil kurortu belə olmuşdur.

Orta əsrlərdə Roma İmperatorluğu dağılandıqdan sonra səyahətlərin azaldığını və səyahət etmə məqsədlərinin dəyişdiyini görürük. Orta əsrdə də səyahətlər daha çox dini səbəblərlə edilirdi. Buxar maşınlarının istifadə edilməyə başlandığı Sənaye İnqilabından sonra dəmiryolu və dənizyolu nəqliyyatının inkişafı və əhali artımı nəticəsində turizm məqsədli səyahətlər əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır [3].

Turist sözü 1772-ci ildə, turizm sözü isə 1811-ci ildən işlədilir. Turizm (fransız sözü olub gəzinti, səfər mənasını verir) cəmiyyətin inkişafı ilə formalaşmış, mənəvi tələbatının ödənilməsilə genişlənən fəaliyyət növünə daxildir. Qeyd etmək lazımdır ki, ədəbiyyatlarda kütləvi turizmin ilk təşkilatçısı ingilis Tomas Kuk adlı şəxs hesab olunur. O, hələ, 1841-ci ildə Lankasterdən Dolnqboruqa qədər dəmir yolu ilə 570 nəfərin kütləvi gəzintisini təşkil etmişdir. Bu hadisə ilə Tomas Kuk müasir turizmin əsasını qoymuşdur. O, həmçinin 1847-ci ildə səyahət və ekskursiyalar cəmiyyəti yaratmış, bir qrup zəngin ingilis vətəndaşının Aralıq dənizində səyahətini təşkil etmişdir. XIX əsrin sonunda Tomas Kuk tərəfindən yaradılmış bu cəmiyyət 53 ölkədə fəaliyyət göstərən və 324 şöbəsi olan möhtəşəm bir konsernə çevrilmişdir. Həmin konsernin 12 min əməkdaşı olmuşdur. Daha sonra Amerikada turizm ilə məşğul olan «Amekso» adlı şirkət yaradılmışdır. 1918-ci ildə bu şirkətin firmaları bütün qitələri əhatə etmişdir. 1869-cu ildə Avropada Beynəlxalq Mehmanxana İşçiləri Assosiasiyası yaradılmışdır. Bu Assosiasiya 1921-ci ildə Beynəlxalq Mehmanxana İttifaqı ilə birləşdirilmişdir. Təbii ki, bu ənənə get-gedə inkişaf edərək bütün dünyaya yayılmışdır. Ayrı-ayrı ölkələrdə turizmin sosial-iqtisadi və kulturoloji əhəmiyyətini qiymətləndirərək onun uzun müddətli inkişaf proqramını işləyib hazırlamışlar. Məsələn, Fransada hələ 1960-cı illərdən turizmin inkişaf proqramı hazırlanmış, 1967-ci ildə dövlət müxtəlif iş adamlarını da bu proqramın realizə olunmasına cəlb etmişdir. Bütün çimərliklər texniki təchizatla təmin olunmuş, turistlərin istirahət və əyləncəsi üçün hər cür şərait yaradılmışdır [4, s.8].

Dünyada turizm hərəkətlərinin kökdən dəyişdiyi dövr isə II dünya müharibəsindən sonra olmuşdur. Bu dövrdə beynəlxalq turizm hərəkətlərinin artması səbələri aşağıdakılar olmuşdur:

- İqtisadi artım nəticəsində gəlirlərin əhəmiyyətli dərəcədə artması;
- İş saatlarının qısalması sayəsində səyahət üçün ayrılan vaxtların artması;
- Ölkələrarası səyahəti məhdudlaşdıran qanuni tənzimləmələrin aradan qaldırılması nəticəsində səyahət azadlığının artması;
- Hava yolunun inkişafı nəticəsində səyahətin ucuzlaması;
- Nəqliyyat vasitələrinin keyfiyyətinin və etibarlılığının artması;
- Orta həyat müddətinin uzanması, qadınların iş həyatına daxil olması, pensiya müddətlərinin uzanması kimi demografik dəyişikliklər və s.

Müasir dövrdə isə Dünya Turizm Təşkilatının "Tourism: 2020 Vision hesabatında qeyd edilir ki: cəmiyyətdə əyləncə və boş zamanın gedərək artması, təhsil səviyyəsinin yüksəlməsi, ekoloji problemlərə, estetik dəyərlərə, fərdin, cəmiyyətin inkişafına verilən əhəmiyyətin artması və s. turizmin inkişafını sürətləndirən amillər sırasındadır [5, s.9].

Dünyadakı turizm tarixi kimi ölkəmizin də turizm tarixini araşdırarkən maraqlı məqamlara rast gəlinir. Belə ki, Azərbaycana ilk səyahətlər ticarət, dini, siyasi və dərkətmə məqsədləri ilə hələ eramızdan əvvəl olmuşdur. Onlar arasında Plinin, Plutarx, Heradot, Ptolomey və Strabon kimi tanınmışların adlarını çəkmək olar. Azərbaycanın hələ qədim dövrlərdə Böyük İpək Yolu üzərində mühüm dayanacaq kimi tanınması ölkəmizdə əcnəbi tacirləri və karvanları qəbul edən və onlara xidmət göstərən müvafiq infrastrukturların-karvansarayların formalaşmasına səbəb olmuşdur. Beləliklə, İpək Yolu xətti üzərində yerləşmiş olan Təbriz, Marağa, Ərdəbil, Gəncə, Naxçıvan, Ordubad, Nuxa (Şəki) şəhərləri tarixi inkişaf nəticəsində mühüm beynəlxalq ticarət mərkəzlərə çevrilmişdilər. Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda olmuş səyyahların, tacirlərin, diplomatların (Marko Polo, Ryui Qonzales Klaxvio, Afanasi Nikitin, İosafat Barbaro, Ambrocco Kontarini, Antoni Cenkinson, Vincensi Alesandri, Sadko, Övliya Çələbi, Fedor Kotov, Y.T.Kruşinski və s.,) səyahətnamələrində Azərbaycan xalqının adət-ənənələrindən, qonaqpərvərliyindən və mətbəxindən geniş bəhs edilirdi.

Müasir mənada turizm və səyahətin Azərbaycanda mütəşəkkil hal almasını tarixiçilər 1908-ci ilə aid edirlər. Belə ki, 1908-ci ildə Krım – Qafqaz dağ klubunun filiallarından biri Bakıda açılmışdı. Sovet dövründə isə turizm zəhmətkeşlər arasında özfəaliyyət turizminin inkişafı, turizmə geniş, mütəşəkkil ictimai hərəkət forması vermək, diyarşünaslıq elementlərinin turizmə tətbiq olunması və s. üzərində cəmlənmişdir. Sovet dövründə Azərbaycanda turist bazaları, kurort və sanatoriyalar şəbəkəsi yaradılmışdır. Turizm sahəsi ilə məşğul olan mütəxəssislərin fikrincə sovet dövründə Azərbaycan turizmi ən yüksək inkişaf səviyyəsinə 1987-ci ildə nail olmuşdur. Həmin il Azərbaycana xarici ölkələrdən 50, SSRİ-nin müxtəlif bölgələrindən isə 250 minə yaxın turist gəlmişdir [8].

2. *Dünya iqtisadiyyatında turizmin xüsusi çəkisinin təhlili*

Yaşanan bu inkişaf nəticəsində turizm sənayesi sürətlə böyümüş və dünya iqtisadiyyatında ən çox gəlir yaradan ilk üç sektordan biri olmuşdur. Dünyada sürətli inkişaf edən və böyüyən sektorların sırasında yer almaqda olan turizm ÜDM-in əhəmiyyətli hissəsini təşkil edən bir sektordur. Turizm milli gəlirin çoxalmasında, eləcə də valyuta gəlirinin artmasında da əhəmiyyətli rol oynayır. Turizm ölkə üçün marketing və reklam vasitəsi olma xüsusiyyəti ilə yanaşı məşğulluğun təmin olunmasında da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, dünyada yaradılan ÜDM-in 10,2%-nin bu sektorda yaradılması və 385 milyon işin bu sayədə meydana gətirilməsi turizmin

İqtisadi mənada əhəmiyyətli bir ünsür olaraq qəbul edilməsini təmin etmişdir. Dövlətlər də yeni iş sahələri yaratmaq və gəlir yaratma xüsusiyyətindən dolayı turizm sektorunu dəstəkləyir. Turizm tələbinin hər keçən gün sürətlə artması, turizmin ölkəyə valyuta gətirmə xüsusiyyəti, turizm sənayesinin inkişaf xərclərinin aşağı olması, turizmin iqtisadi məhdudiyyətlərə, tarifə və kvotalardan daha az təsirlənməsi inkişaf etməkdə olan ölkələrin bu sektora üstünlük verməsinə səbəb olmuşdur.

Turizm sənayesinin inkişafına elə belə səyahətə çıxanların sayının artması kimi baxmaq olmaz. Qeyd etdiyimiz kimi, turizm xidmət sahəsində ən böyük bölmələrdən birini təşkil edir. Bu proses artdıqca həmin sahəyə xidmət edən xüsusi qurumlar yaranır və turizm məhsulları meydana gəlir. Buraya hər cür nəqliyyat növlərinin, mehmanxana təsərrüfatının, ictimai iaşə obyektlərinin, müəyyən gəzinti, əyləncə təyinatlı obyektlərin, idman komplekslərinin, ekskursiya xidmətləri göstərən təşkilatlar və sairənin məcmusu nəzərdə tutulur.

Bəzi istisna dövrlər xaricində, beynəlxalq turistlərin sayında davamlı bir artım yaşandığı görülməkdədir. Beynəlxalq turistlərin sayı 1980-ci ildə 277 milyon, 2011-ci ildə 983 milyona çatmışdır. Ümumdünya Turizm Təşkilatı 2010-ci ildən 2030-ci ilə qədər hər il 43 milyon daha çox turistin səyahət edəcəyi və beynəlxalq turist sayının 2030-ci ildə 1,8 milyarda çatacağı gözlənilir. Bir çox inkişaf etməkdə olan ölkə üçün turizm sektoru valyuta gəlirinin əsas mənbəyi olmaqla yanaşı, məşğulluğu təmin etməklə də ölkənin inkişafını dəstəkləyir.

2013-cü ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarında 84,7 milyon turist (37%-i Şimali Amerikadan, 63%-i xaricdən), Kanadada 35,9 milyon turist (68,5%-i Şimali Amerikadan, 31,5%-i xaricdən), Meksikada 17,1 milyon turist (87%-i Şimali Amerikadan, 13%-i xaricdən), Argentinada 7,4 milyon turist (69,7%-i Cənubi Amerikadan, 30,3%-i ü xaricdən), Braziliyada 9,4 milyon turist (28,3%-i Cənubi Amerikadan, 71,7%-i xaricdən), Hindistanda 11,3 milyon turist (0,5%- i Cənubi Asiyadan, 95,2%-i xaricdən), Çində 56,7 milyon turist (58,3%-i Şimal-şərq Asiyadan, 41,7%-i xaricdən), Yaponiyada 24,3 milyon turist (38,5%-i Şimal-şərq Asiyadan, 61,5%-i xaricdən), Birləşmiş Ərəb Əmirliklərində 3,3 milyon turist (61,2%-i Orta şərqdən, 38,8%-i xaricdən), Rusiyada 41,1 milyon turist (77%-i Avropadan, 23%-i xaricdən) səfərdə olmuşdur [6].

Avropa turizmin inkişafına görə dünyanın qabaqcıl bölgəsidir. Burada Qərbi və Cənub istiqamətləri xüsusilə fərqlənir. Avropaya gələn turistlərin 60%-i məhz bu istiqamətləri seçir. Avropada turizmin inkişafı üçün əlverişli coğrafi, tarixi, ictimai-siyasi şərait mövcuddur. Nisbətən çox da böyük olmayan ərazidə çox sayda dövlətlər yerləşir. Onların arasında mövcud olan yüksək iqtisadi, mədəni-etnik əlaqələr, mükəmməl yeraltı və nəqliyyat kommunikasiyaları, turizm sənədləşməsinin sadələşdirilmiş forması, təbii əyləncə imkanları və mədəni tarixi abidələr, nəhayət, gur inkişaf etmiş turizm xidmət sahəsi, bölgədaxili turist mübadiləsini daha səmərəli edir. Bu gün Avropada siyasi və iqtisadi sabitlik hökm sürür, bu da turizmin hərtərəfli inkişafı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Avropa dövlətləri "Vahid Avropa" müddəasına uyğun olaraq vahid Avropa turizm bazarının yaradılması siyasətini həyata keçirir.

Bu gün turist axınlarının Şimaldan cənuba, isti dəniz sahillərinə, turizm xidmət sahəsinin güclü inkişaf etdiyi Aralıq dənizi sahillərinə istiqamətlənməsi Avropa üçün

səciyyəvidir. Almanlar, norveçlilər, danimarkalılar, finlər, isveçlilər, irlandlar burada öz məzuniyyətlərini keçirirlər. Son dövrlərdə cənubdan şimala istiqamətlənmiş turist axınının genişlənməsi qeydə alınıb. Şimali Avropa istiqamətinin turizm üçün cazibədarlığı, bu ölkələrin təhlükəsiz məkan kimi tanınması, gözəl təbiətinin qorunub saxlanması ilə izah oluna bilər. Bu ölkələrə çoxlu sayda səyahət edilmənin digər səbəbləri kimi ölkələrin nəqliyyat, iqtisadi və siyasi gücün, təşkilatların, fəaliyyətlərin, mədəniyyətin və əyləncənin mərkəzləri olmalarıdır. Göründüyü kimi, ölkədaxili və beynəlxalq turizm sahələri qeyri-bərabər inkişaf edib. Bunu müxtəlif ölkə və bölgələrin fərqli ictimai-iqtisadi inkişafı ilə izah etmək olar. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Avropa ölkələrində turizm sahəsi daha güclü inkişaf edib. Dünya turizm bazarının 59%-i və valyuta mədaxilinin 51%-i bu bölgənin payına düşür. Amerikanın payı təqribən 20%, Asiya, Afrika və Avstraliyanın birgə payı 10%-dən az hissəni təşkil edir. Qərbin İsveçrə, Avstriya, Fransa, İtaliya, Böyük Britaniya kimi güclü inkişaf etmiş ölkələrinin firavanlığının təməli əhəmiyyətli dərəcədə turizmdən gələn gəlirlər üzərində qurulub.

Ümumdünya Turizm Təşkilatının “Turizm 2020 Vision” hesabatında uzunmüddətli proqnoz verilmiş və minilliyin ilk 20 ilində turizm inkişafı qiymətləndirmişdir. “Turizm 2020 Vision” hesabatında 1995-ci il baza ili götürülmüş və 25 illik müddəti əhatə edən göstəricilərə əsaslanaraq 2020-ci il üçün proqnozlar verilmişdir. Proqnozlara görə 2020-ci ildə 2000-ci ilə nisbətən səyahət edən turistlərin sayı 1,6 milyard nəfərə qədər artacaqdır. Onlardan 51%-i əyləncə, rekreasiya və tətillə, 15%-i biznes səyahətlərə, 27%-i dini, səhiyyə, 7%-i isə digər məqsədlər üçün turist olacaqdır. O cümlədən, turizmdən əldə olunan gəlirlərin miqdarı 481 milyard ABŞ dollarından 2 trilyon dollara qədər artacaqdır. Bunu aşağıdakı cədvəldən görmək olar.

Cədvəl 1

1995-2020-ci illərdə tursitlərin orta illik artım tempi

	Baza ili, mln.	Proqnoz, mln.	Bazar payı, %		Orta illik artım tempi, %
			1995	2020	
Dünya	565	1561	100	100	4,1
Afrika	20	77	3,6	5,0	5,5
Amerika	110	282	19,3	18,1	3,8
Şərqi Asiya	81	397	14,4	25,4	6,5
Avropa	336	717	59,8	45,9	3,1
Orta Şərq	14	69	2,2	4,4	6,7
Cənubi Asiya	4	19	0,7	1,2	6,2

Mənbə: www.unwto.org/facts/eng/vision.htm

Cədvəlin məlumatlarından da aydın olur ki, 2020-ci ildə də turistlərin üz tutduğu ölkələr Avropa, Şərqi Asiya və Amerika olacaqdır. 1995-ci illə müqayisədə 2020-ci ildə də bazar payında xüsusi çəkinin üstünlüyü Avropanın payına düşür. ÜTT-nin qiymətləndirməsi göstərir ki, son illərdə turizmin inkişafı nizamsız olmuşdur. Belə ki, 1995, 1996, 2000-ci illər ərzində daha sürətli artım, 2001 və 2003-cü illəri isə yavaş artım dövrlərini əhatə etmişdir. 1995-2020-illərdə xarici səyahətlərin sayı illik 5,4 faiz, daxili səyahətlərin sayı isə 3,8 faiz artacaqdır. Nəticədə regiondaxili və xaricə səyahət arasında nisbət 1995-ci ildə 82:18 idisə, 2020-ci ildə 76:24 ətrafında olacaqdır [7].

3. Ölkəmizdə turizm potensialının qiymətləndirilməsi

Turizmin sosial-iqtisadi inkişafda rolu və ölkənin malik olduğu sahə ərazi resurslarının iqtisadi dövriyyəyə cəlb edilməsi və onlardan məqsəduyğun surətdə istifadə olunması müasir dövrün tələbidir. Turizmin sahə, funksional, iqtisadi və sosial vəzifələri müasir islahatlar proqramının tərkib hissələri olaraq ölkənin digər problemlərinin həll olunmasında öz təsirini göstərir. Belə ki, turizmə yönəldilən investisiya qısa müddət ərzində gəlir əldə etməyə imkan verir və turizmin inkişafı kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, rabitə, ticarət və digər xidmət sahələrinə də stimullaşdırıcı təsir göstərir. Bir çox sahələrdən fərqli olaraq turizm sənayesi qısa müddət ərzində iqtisadi səmərə verir. Əgər neftin çıxarılması və satılması yalnız müqavilə bağlandıqdan 5-6 il sonra iqtisadi səmərə verirsə, turizmə qoyulan sərmayə bir ildən sonra gəlir gətirməyə başlayır və digər sahələrə nisbətən 10-12 dəfə çox iş yerlərinin açılmasına imkan yaradır.

2010-cu ildə "Azərbaycan Respublikasında 2010-2014-cü illərdə turizmin inkişafına dair" Dövlət Proqramı qəbul olundu. Bu proqramın qəbul olunmasının başlıca məqsədi ölkədə turizm sahəsinin daha da inkişaf etdirilməsinin təmin olunması idi. 5 il müddətində proqramın icrası çərçivəsində regionlarda turizmin müxtəlif növlərini inkişaf etdirmək, turizm xidməti obyektlərinə yerli turizm şirkətlərinin səfərlərini mütəmadi şəkildə təşkil etmək, eyni zamanda daxili turizm bazarının fəallığını artırmaq məqsədilə müvafiq layihələr həyata keçirilmişdir. Dövlət Proqramının icrasını təmin etmək məqsədilə ölkəmizin bütün bölgələri üzrə "Kulinariya turu" mədəni turizm marşrutları yaradılmışdır. Qubada rayon mədəniyyət və turizm şöbəsi, Milli Kulinariya Mərkəzi və "Vitory Tour" turizm şirkətinin təşkilatçılığı ilə "Kulinariya turu" adlı mədəni turizm marşrutu üzrə infotur keçirilmiş və marşrut pasportlaşdırılmışdır. Nazirliyin dəstəyi ilə İsmayılı Rayon Mədəniyyət və Turizm şöbəsi, Lahıc İnformasiya Mərkəzi, AMEA-nın Folklor İnstitutu, "Millenium Turizm Kongress" turizm şirkəti tərəfindən "Qırx otaq əfsanələri" və "Fit dağ əfsanələri" adlı mədəni və ekoturizm marşrutları üzrə turizm şirkətlərinin iştirakı ilə infotur keçirilmiş və marşrut pasportlaşdırılmışdır. "Cənub Mirvarisi" adlı turizm marşrutunun yaradılması və pasportlaşdırılması layihəsi çərçivəsində turizm potensialı ilə zəngin olan cənub bölgəsinin təbii, mədəni və tarixi irsinin, həmçinin milli folklor və mətbəx nümunələrinin turizm şirkətləri və media vasitəsilə bir daha tanıtmaq və təşviq etmək imkanı yaradılmışdır. "Azərbaycan Respublikasında 2010-2014-cü illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı"nın müvafiq bəndlərinin icrasını təmin edən bu layihə üzrə infotur iştirakçılarına Lənkəran şəhərinin turizm xidməti obyektləri, "Hirkan" Milli Parkı, Masallıda yerləşən "Viləş" mehmanxanası, mətbəx və milli folklor nümunələri, turizm xidməti obyektləri və cənub bölgəsinin digər milli dəyərləri nümayiş etdirilmişdir.

"2010-2014-cü illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı"na uyğun olaraq, Quba, Qusar, Xaçmaz, Siyəzən və Xızı rayonları üzrə ərazilərin turizm və rekreasiya zonası elan olunması üçün mavafiq işlər görülmüşdür. Artıq Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi tərəfindən Xızı, Siyəzən, Şabran və Xaçmaz rayonlarının Xəzər sahili ərazilərinin, Quba və Qusar rayonlarında turizm üçün əlverişli olan sahələrin turizm və rekreasiya zonalarının xəritəsi hazırlanmışdır.

Görülən tədbirlərin nəticəsində son 10 il ərzində ölkədə turizm şirkətlərinin sayı 74-dən 276-ya mehmanxanaların sayı 96-dan 516-ya, yerləşdirmə yerlərinin sayı 9569-dan 32834-ə yüksəlib. Bu sektorda çalışan işçilərin sayı 2678-dən 9051-ə, ölkəyə gələn turistlərin sayı isə 767500-dən 2 milyona çatmışdır. 2003-cü ildə turizmdən gəlirlər 57,7 milyon dollar olduğu halda, 2013-cü ildə bu göstərici 1 milyard 479 milyon dollaradək artmışdır. 2011-ci ildən etibarən yerləşdirmə obyektlərindəki yerlərin, nömrələrin, yerləşdirilmiş şəxslərin və işçilərin sayında, həmçinin müəssisələrin əldə etdiyi gəlirdə artım baş vermişdir. Müqayisə üçün qeyd edirik ki, mövcud statistik göstəricilər cari il ərzində yerləşdirmə obyektlərindəki yerlərin sayında 6%, otaqların sayında 7%, yerləşdirmə vasitələrində çalışanların sayında isə 5,8% artımın olduğunu göstərir. Bununla yanaşı, keçən illə müqayisədə cari il ərzində turizm şirkətlərində işçilərin sayında, məhsulun və xidmətlərin satışından əldə olunan gəlir və turizm agentliklərinin komissiyon və digər mükafatların məbləğində artım baş vermişdir. Əvvəlki illərdə olduğu kimi, Bakıda fəaliyyət göstərən turizm şirkətlərinin sayı ölkədəki turizm şirkətlərinin böyük əksəriyyətini (95%) təşkil etmişdir. 2011-2014-cü illər ərzində ölkə ərazisindəki yerləşdirmə obyektlərinin sayı 508-dən 527-yə kimi artmışdır.

Turizm sahəsində çalışan işçilərin sayını 2 kateqoriya üzrə qiymətləndirsək, hər bir kateqoriya üzrə artımın olduğunu müşahidə edə bilərik. Belə ki, Turizm sahəsində çalışanların sayı (turizm şirkətləri və yerləşdirmə vasitələri üzrə) 2009-2014-cü illər ərzində 7330-dan 9874-yə çatmışdır. Qeyd edək ki, sözügedən illər ərzində digər xidmət sahələri (turizm sahəsinə xarakterik 14 sahə üzrə) də daxil olmaqla turizm sahəsində çalışanların sayı 36103-dən 40010-a çatmışdır. Bununla yanaşı, turizm sahəsində çalışan işçilərin sayının keçən illə müqayisədə 3,0% artımını qeyd etmək yerinə düşər.

Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrdə yerləşdirilmiş şəxslər və gecələmələrin sayına gəldikdə, istər gecələmələrin istərsə də yerləşdirilmiş şəxslərin sayında artım olmuşdur. Məlumat üçün bildiririk ki, Respublika üzrə yerləşdirilmiş şəxslərin 80%-i turizm məqsədilə gələnlərin payına düşmüşdür. Bununla yanaşı qeyd edək ki, 2008-2013-cü illər ərzində Azərbaycanda fəaliyyət göstərən mehmanxana və bu tipli obyektlərdə qalmağa üstünlük verən xarici vətəndaşlar arasında Rusiya Federasiyası, İran İslam Respublikası, Türkiyə və Gürcüstan vətəndaşları üstünlük təşkil etmişdir.

2013-cü ildə isə Almaniya, İspaniya, Qazaxıstan, Böyük Britaniya və bir sıra digər dünya ölkələrindən gələnlərin sayında artım müşahidə edilmişdir. 2015-ci ildə Azərbaycana gələn xarici vətəndaşların ümumi sayında Rusiya Federasiyası, Ukrayna və İran vətəndaşlarının sayının məlum səbəblərə görə (Rusiyada rublun məzənnəsinin düşməsi və iqtisadi böhran, Ukraynada müşahidə edilən qeyri-stabil siyasi vəziyyət və İranda sosial-iqtisadi vəziyyətin gərgin olması) payının azalacağını güman etmək olar. Buna baxmayaraq mütəxəssislər bu il ölkəmizə gələn turistlərin sayında artımın olacağını proqnozlaşdırır. Buna əsas səbəb olaraq, tarixdə ilk dəfə olaraq keçiriləcək I Avropa Oyunlarına ölkəmizin ev sahibliyi etməsini göstərmək olar. Belə ki, ölkəmizdə keçiriləcək bu beynəlxalq tədbir bütün dünyanın və xüsusilə Avropa ölkələrinin diqqətinin Azərbaycana yönəlməsində mühüm rol oynayacaqdır.

Cədvəl 2

2013-cü ildə qəbul edilmiş və göndərilmiş turistlərin ölkələr üzrə sayı

	Cəmi		o cümlədən:			
			qəbul edilmiş		göndərilmiş	
	turistlərin sayı, nəfər	tur-günlərin sayı, adam-gün	turistlərin sayı, nəfər	tur-günlərin sayı, adam-gün	turistlərin sayı, nəfər	tur-günlərin sayı, adam-gün
Cəmi	91961	670367	10605	58173	81356	612194
o cümlədən:						
Azərbaycan Respublikası	13085	86399	282	2115	12803	84284
Rusiya Federasiyası	21448	197842	5645	28030	15803	169812
Gürcüstan	1147	5728	84	139	1063	5589
Qazaxıstan	706	2976	154	640	552	2336
Ukrayna	1158	8474	27	99	1131	8375
Türkiyə	22940	152607	84	316	22856	152291
Birləşmiş Krallıq	2284	11960	171	444	2113	11516
Almaniya	1420	8142	486	2813	934	5329
İspaniya	668	3780	329	1970	339	1810
İtaliya	1598	8017	175	553	1423	7464
Fransa	1137	5340	31	79	1106	5261
Finlandiya	88	428	8	40	80	388
BƏƏ	10057	59511	70	177	9987	59334
Misir	89	361	3	19	86	342
İran	4490	41375	2024	17024	2466	24351
ABŞ	143	820	15	39	128	781
Çexiya Respublikası	1125	6070	20	36	1105	6034
Avstraliya	134	489	91	274	43	215
Çin	77	381	23	118	54	263
Digər ölkələr	8167	69667	883	3248	7284	66419

Mənbə: <http://www.stat.gov.az/source/tourism/>

Ölkə başçısı İlham Əliyevin sədrliyi ilə 2015-ci ildə Bakıda keçiriləcək birinci Avropa Oyunları Təşkilat Komitəsinin ilk iclasında da bu tədbirin turizmin inkişafına töhvə verəcəyi xüsusilə vurğulanmışdır. Qeyd etmişdir ki: Bu oyunlar əlbəttə ki, böyük idman bayramıdır. Ancaq eyni zamanda, bu, bizə imkan verəcəkdir ki, ölkəmizi qonaqlara, turistlərə və dünya ictimaiyyətinə hərtərəfli şəkildə təqdim edə bilək. Mən çox şadam ki, artıq bölgələrdə də turizm infrastrukturunun yaradılması ilə bağlı çox böyük işlər görülür. Ölkəmizin müxtəlif yerlərində yeni turizm mərkəzləri yaradılır.

Azərbaycanda mənzərəli, gözəl, təbiətlə zəngin olan yerlər çoxdur. Hazırda o yerlərdə böyük quruculuq, tikinti işləri aparılır. Mən Şahdağ xizək kompleksini qeyd edə bilərəm. Digər bölgələrdə gözəl otellərin mövcudluğu artıq o bölgələri turistlər üçün cəlbedici edir. Bakıya gələcək qonaqlar, turistlər əlbəttə ki, bu imkanlardan istifadə etməlidirlər. Turizm marşrutları müəyyən edilməlidir. Son illərdə nəqliyyat sektoruna qoyulan investisiyalar artıq bölgələrdə də nəqliyyat infrastrukturunun təkmilləşməsinə gətirib çıxarmışdır. Bölgələrdə yeni aeroportlar, özü də beynəlxalq hava limanları tikilmişdir. Magistral avtomobil yolları tikilir, dəmir yolları müasirləşdirilir. Yəni, turizm marşrutları, eyni zamanda, nəqliyyat infrastrukturunu ilə uzlaşdırılmalıdır. Biz bu məsələyə kompleks şəkildə baxmalıyıq. Hesab edirəm ki, bu sahədə əldə ediləcək yeni təcrübə gələcəkdə Azərbaycanda turizmin inkişafına da töhfəsini verəcəkdir. Çünki oyunlar başa çatandan sonra artıq bütün bu təcrübə və infrastruktur gələcək illər üçün qalacaqdır [9].

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilən “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası çərçivəsində turizm infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, beynəlxalq standartlara cavab verən turizm xidmət sahələrinin dairəsinin genişləndirilməsi, bu sahənin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi və ÜDM-də xüsusi çəkisinin artırılması istiqamətində tədbirlər nəzərdə tutulur. Turizmin inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə bu sahəyə dair qanunvericilik və standartlar təkmilləşdiriləcək, Xəzər dənizinin turizm potensialından tam şəkildə istifadə edilməsi üçün zəruri tədbirlər görülməli, bölgələrdə turizm fəaliyyəti stimullaşdırılacaq, informasiya təbliğat işi gücləndiriləcək, milli, tarixi-mədəni, sosial-iqtisadi və təbii xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla turizmin müxtəlif növləri müvafiq turizm marşrutları yaradılmaqla təşviq ediləcəkdir.

Göründüyü kimi, Azərbaycanda turizm sahəsinin inkişafı üçün görüləsi kifayət qədər iş var. Respublikamızda turizmin inkişafını əngəlləyən maneələrin ortadan qaldırılması, turizm sənayesini iqtisadiyyatın yüksək gəlir gətirən sahəsinə çevirmək, səmərəli və rəqabətqabiliyyətli turizm kompleksi yaratmaq, peşəkar mütəxəssislər hazırlamaq, otellərimizdə xidmətin səviyyəsini dünya standartlarına çatdırmaq üçün təxirəsalınmaz addımlar atılmalıdır. Belə ki, xarici turistləri ölkəmizə cəlb etmək üçün analoqu olmayan turizm məhsulu və turizm növünü seçmək istiqamətində fəaliyyət gücləndirilməlidir. Qeyd etdiyimiz bu məsələlərin ölkəmizdə hazırlanan “Turizm haqqında” qanun layihəsində əksini tapması zəruridir. Şübhəsiz ki bu sahədə görülən işlər qarşıdakı 10 ildə uğurların qazanmasına səbəb olacaqdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. C. Avcıkurt, A. Koroğlu, M.Sarioğlu. Türk turizminin dünya turizmindəki yeri. Ş.Çavuş, Z. Ege və O. Çolakoğlu (Edt.), Türk turizm tarixi içinde (s.2-34). Ankara, Detay Yayıncılık, 2009
2. N. Kozak, M. Akoğlu ve M.Kozak. Genel Turizm. Ankara, Anatolia Yayıncılık, 1994
3. A. Hussein, F. Saç. Genel Turizm: Gelişimi-Geleceği. Ankara, Siyasal Yayınevi, 2008.
4. İ.Hüseynov, N.Əfəndiyeva. Turizmin əsasları. Bakı, 2007, 442 səh.

5. Ş. Çavuş ve A. Tanrısevdi. Özel ilgi turizmi ve özel ilgi turizmi kapsamında Kuşadası ve çevresinde var olan potansiyel kaynaklar üzerine kuramsal bir inceleme. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, (14)1, s. 9-22, 2003.
6. European Travel Commission, 2013
7. <http://www.unwto.org/facts/eng/vision.htm>
8. <http://turizm-tedqiqatlari.blogspot.com/2013/01/turizm-nzriyy-v-praktika-azrbaycanda.html>
9. <http://president.az/articles/7175>
10. <http://www.stat.gov.az/source/tourism/>

Развития туризма: практика мира и факты Азербайджан

к.е.н. А.А.Гусейн

Резюме

Туризм - одно из главных направлений в интенсивном социально-экономическом развитии страны. Одновременно, туризм мощный вспомогательный инструмент для регулирования таких процессов, как экономическое развитие регионов, сокращение уровня бедности населения, предотвращение внутренней миграции, особенно из отдаленных районов и сел в города, а также увеличения налоговых поступлений в бюджет. В данной статье затронуты такие темы, как зарождение туризма, этапы роста международного туризма, а также проанализированы показатели развития туризма в мировой экономике, использование возможностей для интенсивного развития туризма в Азербайджане и обсуждены насущные проблемы в данной области.

Development of tourism: international experience and realities of Azerbaijan

Ph.D. A.A.Huseyn

Summary

Absrtact. Tourism is one of the main priorities in the socio-economic and intensive development of the country. Also, it is a powerful tool in the region's economic development, poverty reduction, population migrations, especially from remote villages, and in increasing the tax revenues into the state budget. In the article the history of tourism, international tourism growth, the development indicators of tourism in the world economy, the country's tourism potential opportunities were analyzed and the study of current challenges in this field was conducted.

Keywords: travel, tourism, GDP, employment, tourism revenues, the average annual growth rate